

kultūrinis sluoksnius. Surinkta titnaginių dirbinių ir skaldos, liesintos augalinėmis priemaišomis ir liesintos mineralinėmis priemaišomis keramikos lygiu šiurkščiu paviršiumi bei brūkšniuotosios, akmeninių muštukų, perdegusių kaulų. Gyvenvietė datuojama ankstyvuojū neolitu, žalvario (?) ir ankstyvuojū geležies amžiumi - senojo geležies amžiaus pradžia bei skiriama Nemuno kultūros Dubičių etapui ir Brūkšniuotosios keramikos kultūrai. **Rudnios akmens amžiaus gyvenvietė XXII** yra Ūlos upės P krante, iškyšulyje, miško kvartale Nr.72, 120-140 m į R nuo jo V ribos. Joje ištirti 3 šūrfai, aptiktas iki 50 cm kultūrinis sluoksnius su titnago radiniais ir liesinta grūstu kvarcitu bei lygintu paviršiumi keramika. Gyvenvietė datuojama viduriniuojū-vėlyvuojū neolitu ir skiriama neolitinei Nemuno kultūrai.

Vykintas Vaitkevičius

Mitologinių ir sakralinių objektų žvalgymai 1994-1995 metais

1994 m. KPI, 1995 m. LII tęsė mitologinių ir sakralinių objektų (senojo tikėjimo šventviečių) žvalgymus įvairiuose Lietuvos rajonuose. Stengiasi rinkti papildomus duomenis apie žinomus mitologinius bei sakralinius objektus, fiksuoti su jais susijusius papročius, tikėjimus, padavimus, lokalizuoti įvairiuose šaltiniuose paminėtas, nežinomas šventvietes.

Iš šventų miškų ir miškelių reikėtų išskirti žvalgytus Šventinės, ar Šventų, miškus, kurie tęsiasi Plungės r. PR ir Šilalės r. ŠV pakraščiu. Jie yra apie 1500 ha ploto. Iš PR pusės miškai ribojasi su istorinės Laukuvos žemės šventvietėmis Ivoniškiuose, Prapyme, Žadeikiuose (buvusiame Šventų dvare), Kuliškiuose (visi - Šilalės r.). Platesnei šventai vietai priklauso Šventinės miškas Minijos ir Jūros upių takoskyroje, Alko kaimo apylinkėse (Plungės r.). Tai Rietavo girininkijos kvartalai Nr.52-54. Įdomūs duomenys surinkti apie Sauserių (Kretingos r.) Tamožinės mišką, esantį į R nuo Salantos upės ir į Š nuo Radviliškio-Klaipėdos geležinkelio, apie Daubarų (AV 673, Mažeikių r.), Laumių (Skuodo r.), Mažeikių (Rokiškio r.) miškus, vadinamus Gojais, Rukšių (Šilalės r.) Šventgojų. Pastarasis, dabar vos 10

ha ploto, yra apie 1,1 km į P nuo kelio Varniai-Pašilė, Ašvijos upės kairiajame krante, apie 200 m į ŠV nuo Ašvijos ir Raudžio santakos. XIII-XIV a. jis, atrodo, buvo Jaunodavos paribyje su Pašile. Šioje vietovėje ir Raudžio upė (po santakos su Ašvija) imama vadinti Akmena. XIV a. kryžiuočių kelių į Lietuvą aprašymuose minimas šventasis miškas "Asswiote" bus buvęs į P-PV nuo Jaunodavos (Šilalės r.), Pakalniškių-Laumenų apylinkėse, Ašvijos aukštupyje. Tai atitiktų aprašymuose minimą miško padėtį, be to, ir padavime apie Pakalniškių Alkos kalną yra minima ten buvusi šventa "Ašvytės ažuolų giria".

Žvalgyti mažai žinomi Šventupiai. Altoniškių (Kauno r.) Šventupis - apie 1 km ilgio kairysis Nemuno* intakas, tekantis į PR nuo Altoniškių piliakalnio (AR 343). Apie 3 km ilgio Brizgių (Telšių r.) Šventupis, tekantis Lieplaukės miškuose, įteka į Alsėdžių ežerą. Tirkšlių seniūnijos (Mažeikių r.) Šventupis - 16 km ilgio kairysis Ventos intakas, iki šiol žinotas daugiausiai kaip Saldupis. Apie 10 km ilgio Grimzių (Kelmės r.) Šventupis - kairysis Dubysos intakas, į Dubysą įtekantis Deivių kaime. Vilkijos seniūnijos (Kauno r.) trumputis Šventupis, dešinysis Nemuno intakas, teka per ažuolyną į V nuo Ringovės kaimo. Paaikšėjo, jog Šventupio Padievytyje (Šilalės r.) šventomis buvo laikomos ištakos - versmės, buvusios kelio Laukuva-Šilalė V pusėje, dabar numelioruotos. Kejėnų (Raseinių r.) Šventupis tokiu vardu imamas vadinti tik vietovėje ties Kejėnų archeologinių paminklų kompleksu - piliakalniu (AR 887), pilkapiiais (AR 888), senkapiiais (AR 889). Iki tos vietos jis vadinamas Lokupiu. Kaip ir didesnės Šventosios upės, ir čia paminėti upeliai savo metu bus vaidinę neliečiamos, šventos sienos-ribos vaidmenį (pvz., Tirkšlių seniūn. Šventupis teka kuršių ir žiemgalių paribiu).

Tam tikros Rotužės (Kaušų kaimas, Šilalės r.), Duorupio (Riogliškių kaimas, Kauno r.), Skudutės (Skudutiškio kaimas, Molėtų r.), Ringės (Paringio kaimas, Ignalinos r.) upelių vietos ar atkarpos buvo laikomos šventomis, ten buvo prausiamasi, gydomos įvairios ligos, vandens iš tų vietų buvo nešamasi namo. Išaiškinti šventais laikyti šaltiniai ar buvusios jų vietos: Gegužinėje (Kaišiadorių r.) šaltinis, tryškęs į R nuo bažnyčios, buvo sunaikintas tiesiant kelią. Zabarijoje (Trakų r.) šaltinis tryšksta į V nuo kaimo, apie 80 m į Š nuo kelio Kazokiškės-Zabarija. Mitkiškėse (Trakų r.) šaltinis tryško kairiajame Neries krante, į ŠR nuo mitologinio

akmens (AR 1242). Mažeikiuose (Rokiškio r.) Šaltupėlio šaltinis trykšta Obelių girininkijos kvartalo Nr.39 PV dalyje. Paburgėje (Plungės r.) Kazimiero šaltinis trykšta prie Plokštinės miško 65 kvartalo R pakraščio. Vilkuose (Plungės r.) Knygnešių šaltinis trykšta vietovėje į PR nuo V.Vilnaitės sodybos, apie 20 m į PV nuo kelio Plungė-Mažeikiai. Dovainių (Plungės r.) Raudondvario šaltinis tryško Notės upės kairiajame krante, šlapiose pievose. Jis sunaikintas melioratorių. Visgaudžių (Skuodo r.) šaltinis buvo Poškų sodyboje, dabar sunaikintas. Daubariškių (Molėtų r.) Cedronas teka vietovėje į P nuo kaimo. Vasaromis išdžiūstantį šaltinį kerta lauko kelias Daubariškiai-Padvariai. Seredžiaus (Jurbarko r.) Šv.Jono šaltinis yra ŠV miestelio dalyje, Pieštės upelio kairiajame krante. Zapyškio (Kauno r.) Šv.Jono šaltinis tryško į P nuo kelio Kaunas-Zapyškis, prie kapinių koplyčios. Šaltinis sunykęs. Čia XIX a. pradžioje vykusias apeigas Upinei plačiai aprašė T.Narbutas "Lietuvių tautos istorijos" I tome. Abakuose (Kretingos r.) šventu laikomas šaltinis yra Minijos kairiojo kranto aukštumoje, prie kaimo koplyčios. Vosiūnų (Švenčionių r.) Magdės šaltinis tryško vietovėje į R nuo kaimo, sunaikintas melioratorių. Maironių (Kelmės r.) šaltinis yra į PR nuo koplyčios, pastatytos ant švento akmenų (AV 349).

Užfiksuoti šiandieniniai su šventaisiais šaltiniais susiję papročiai bei tikėjimai Ugioniuose (Raseinių r.). Čia Dubysos kairiojo kranto aukštumoje trykšta keletas šventais laikomų šaltinių. Virš vieno iš jų XIX a. pastatyta koplyčia. Šventė vyksta septintą sekmadienį po Velykų. Kryžiuose (Lazdijų r.) šaltinis yra PV Dusios ežero pakrantėje, žmonės prie jo renkasi irgi septintą sekmadienį po Velykų. Užpaliuose (Utenos r.) Krokulės šaltinis trykšta dešiniojo Šventosios kranto aukštumoje, į PV nuo Lygamiškio piliakalnio (AR 1350); žmonės gausiausiai čia renkasi aštuntą savaitę po Velykų (ketvirtadienį, penktadienį, šeštadienį ir sekmadienį). Skudutiškyje (Molėtų r.), šaltinis trykšta šalia šventų akmenų (AR 669, AR 670). Šventė vyksta aštuntą sekmadienį po Velykų (anksčiau - penktadienį).

Surinkta įdomi medžiaga apie Liepkalnio miško ŠR dalyje esančius Peklalės ežerėlius (Plungės r.), Platelių seniūnijos Piktežerį (Plungės r.), esantį į V nuo Platelių ežero, Jūžintų, Duokiškio (abu Rokiškio r.) Bedugnius ežerus.

Žvalgytos būdingos Centrinės bei R Lietuvos šventos vietovės - drėgnos,

pelkėtos vietos, pievos, vadinamos Alkomis ar Aukomis. Pvz., Grinkiškyje (Radviliškio r.) Alka buvo vadinama vietovė apie 1 km į P nuo dvaro sodybos, kairiajame Šušvės krante. Tokį vardą turėjo ir upės lanka, ir upės įlanka, dabar užlieta Šušvės tvenkinio. Antanašėje (Rokiškio r.) Alkais arba Aukais vadinamos užliejamos apie 20 ha ploto pievos Našio ir Obelių ežerų sąsmaukoje. Jotainiuose (Panevėžio r.) Alka buvusi Juodos ir Aptekos santakoje, dabar užlieta Juodos tvenkinio.

Tarp šventkalnių reiktų paminėti kuršių, žemaičių, iš dalies žiemgalių žemėse randamus Alkos ar Aukos kalnus (Latvijoje jie vadinami Elku kalni). Alkos ar Aukos vardais vadinami kalnai, lokalizuoti Vydeikiuose, Mišės ežero P pakrantėje, prie Mišės upelio ištakos; Alsėdžiuose, dešiniojo Sruojos kranto aukštumoje; Eivvyduose, ŠV kaimo dalyje; Visvainiuose, Š kaimo dalyje (visi - Plungės r.); Kliokuose, tarp Kliokio ir Salotės ežerų (Telšių r.). Žvalgyti įvairių šaltinių aprašyti, bet plačiau nežinomi Antininkų, Pakalniškių, Grigulių (visi - Šilalės r.), Gudelių Alkos, Aukos kalnas (Kelmės r.), kai kurie kiti panašūs objektai. Išaiškinti Perkūnkalniai Jurgoniškėse (Kelmės r.), Ventos dešiniojo kranto aukštumoje, Pakalniškėse (Raseinių r.), Dubysos kairiojo kranto aukštumoje. Nustatyta Karalgirio miško (Kauno r.) Dubysos ir Nevėžio takoskyroje buvusio Aušrutės kalno vieta. Iš kalno likę tik neplatūs pakraščiai, kalno vietoje įrengtas karjeras. Taip pat žvalgyti Vydeikių Čerauninkalnis, Liepkalnio miško Agaudų kalnas, arba Liepkalnis (abu Plungės r.), Šačių Ryklės ir Ūdralių Skambantysis kalnai (abu Skuodo r.), Juodonių (Rokiškio r.) Valiulio kalnelis, Salako (Zarasų r.) Kunigo kalnas.

Išaiškinta daug šventų akmenų ar nustatytos buvusios jų vietos. Tarp akmenų, laikomų suakmenėjusiais žmonėmis, svarbūs Mikniūnų miško (Rokiškio r.) Džiugo, ar Džiugavas, akmuo, esantis apie 550 m į ŠV nuo Bernatavičių sodybos. Jurgionių suakmenėjusi merga stovi kaimo kapeliuose, Grendavės akmuo yra kelio Onuškis-Rūdiškės P pusėje (abu Trakų r.). Unikali Lietuvoje 7 “suakmenėjusių vestuvių” akmenų grupė yra Neryje, į P nuo Verkšionių (Vilniaus r.), į Š nuo Panerių (Trakų r.).

Žvalgytas Kukariškės (Ignalinos r.) akmuo, laikomas senoviniu aukuru, esantis į Š nuo K.Bindoriaus sodybos. Pavirvyčio (Telšių r.) du akmenys su mažaisiais dubenėliais atvilkti prie senojo Tryškių-Telšių kelio iš Virvytės

kairiojo kranto aukštumų. Pubžibių (Plungės r.) cilindrinis aukuro akmuo su plokščiadugniu dubeniu ir į akmens kraštą iškalto lataku yra apie 380 m į V nuo kelio Tverai-Žarėnai, A.Savickio miške. Žvalgyti Urkuvėnų (Šiaulių r.), Ažušilės (Ignalinos r.), Prystovų (Kretingos r.), Gūvainių (Šilalės r.), Kreiviškių (Molėtų r.), Tauzų, Visgaudžių (abu Skuodo r.) Velnio, Būtvių (Kelmės r.) Perkūnplokščiuko akmenys ar buvusios jų vietos; šventi Viršilų (Skuodo r.), Šiluvos (Raseinių r.), Paringio (Ignalinos r.), Jaurų, Vaikučių, Juozapuvkos (visi Molėtų r.) akmenys; keli dideli padavimais apipinti akmenys ŠR Lietuvos piliakalniuose bei jų papėdėse - Juodoniuose (AR 928, Rokiškio r.), Lygamiškyje (AR 1350, Utenos r.), Strakšiškėje (AR 1835, Ignalinos r.). Tokie akmenys žinomi ir Vosgėliuose (AR 1499), Maniuliškėse (AR 1503, abu Zarasų r.). Žvalgytas Laumakės akmuo su dubeniu ir ženklais (IP 2346/A, Ignalinos r. (žr. ATL 1992 ir 1993 metais. V., 1994. P.278)). Tai nepabaigtas tašyti ir kalti girnų akmuo, kryželį akmenyje iškalė K.Maciulevičius XX a. pirmoje pusėje. Akmuo be pagrindo įrašytas į kultūros paveldo objektų sąrašus.

Nustatyta Petrikaičių (Kelmės r.) buvusios Veseilės 12 akmenų eilės vieta. Ji apie 100 m į PV nuo V. Meliešiaus sodybos pastatų Petrikaičiuose, senojo Kelmės-Vaiguvos kelio (dabar tai miško kelias) PV pusėje, miške. Čia dar rastos mažiausiai keturių 1926 m. suskaldytų akmenų skeveldros ir vienas nepalietas šios grupės akmuo. Visi akmenys stovėję vienoje maždaug 25 m ilgio eilėje žemėjančia tvarka, lygiais atstumais vienas nuo kito. Aukščiausias ir stambiausias buvęs "suakmenėjusio" Jaunikio akmuo PV eilės gale. Visa akmenų eilė orientuota ŠR-PV kryptimi (42(43)°-222(223)°). Tai buvo vienas įdomiausių žinomų paleoastronominių paminklų Lietuvoje. Apie 50 m į ŠV nuo akmenų, V.Meliešiaus sodyboje kasant duobę rūsiui mūryti, buvo rasti žmogaus bei žirgo griaučiai, ietigalis. Dar už 150 m į ŠV nuo akmenų, smėlio kalvelėje, iki Antrojo pasaulinio karo buvo rasti 3 ar 4 akmeniniai kirveliai su skylėmis kotui.

Žvalgymo metu nustatyta, jog Stabinės vietovėje (Vaitimėnų miške, Tauragės r.) yra ne keli mitologiniai akmenys (AR 1181), o ne mažiau kaip 20, - skirtingo dydžio akmenys guli toje pačioje kelių šimtų metrų ilgio R-V kryptimi orientuotoje eilėje. Galbūt paleoastronominę paskirtį yra turėjusi ir Kriklių Gaidkalnio (Šiaulių r., AR 1016) šlaite esanti 7

akmenų eilė, apie 40 m į ŠV nuo Levaniškių mitologinio akmens (AR 640, Molėtų r.) esantis 26 akmenų pusratis, kai kurie kiti objektai.

1994-1995 metų mitologinių bei sakralinių objektų žvalgymai liudija, jog šių paminklų skaičius visoje Lietuvoje yra gerokai didesnis, negu buvo manoma. Įvairiausių duomenų apie senąsias šventvietes kaupimą bei pačių šventviečių žvalgymus būtina tęsti.

Vykintas Vaitkevičius, Gintautas Zabiela

Nežinomi Lietuvos piliakalniai

1994-1995 m. LII Marijampolės, Šilalės, Trakų, Ukmergės ir Vilniaus rajonuose surado 7 iki tol nežinomus piliakalnius.

Dimgerukų piliakalnis, vadinamas Zamėkalniu (Šilalės r., Obelyno seniūn.), yra 1 km į ŠV nuo Varsėdžių pilkapių vietos, 800 m į PV nuo autostrados Kaunas-Klaipėda PV krašto, 650 m į ŠR nuo Akmenos dešiniojo kranto.

Piliakalnis įrengtas aukščiausioje kalvos dalyje, virš jūros lygio iškylančioje iki 157,6 m. Aikštelė ovalo formos, sunkiai išsiskiria, pailga PV-ŠR kryptimi, 37x20 m dydžio. Šlaitai vidutinio statumo, 12-14 m aukščio, išskyrus R šlaitą, kurio aukštis tik 8 m. Dabartiniu metu jokių įtvirtinimų ar kultūrinio sluoksnio piliakalnyje nebėra. Jis buvo ilgą laiką ariamas. V. Statkevičius mini, jog prieš 40-50 m. kasant aikštelėje rūšį, buvo rasta žalvarinė "monstrancija" (dingusi). Pagal išlikusius duomenis atrodo, kad tai buvo žalvarinė lankinė žvaigždžiakojė segė. Dimgerukų Zamėkalnį tenka sieti su dabar jau sunaikintais Varsėdžių pilkapiais ir datuoti I tūkstantmečio pirmąją pusę-viduriu. Šį piliakalnį nurodė V. Statkevičius.

Gūvainių piliakalnis, vadinamas Pile (Šilalės r., Šilalės seniūn.), yra 450 m į PV nuo kelio Žašinalis-Gūvainiai, Jūros upės kairiajame krante.

Piliakalnis įrengtas Jūros ir į ją įtekančio bevardžio upeliuko santakoje esančiame kranto kyšulyje. Aikštelė netaisyklingo ovalo formos, 62x35 m dydžio, šiek tiek nelygiu paviršiumi. ŠR jos pakraštys kiek nuplautas. Kultūrinio sluoksnio aikštelėje nepastebėta. Šlaitai į Jūrą bei bevardį upelį